

# بازتاب نور

شرح خطبه توحیدی امام رضا علیه السلام

محمد شجاعی

۱۳۸۸

شجاعی، محمد، ۱۳۴۳-

بازتاب نور: شرح خطبه توحیدی امام رضا (علیه السلام) / محمد شجاعی. - قم: نشر محیی، ۱۳۸۸.

۹۳ ص.

ISBN 978-964-2720-01-9

۱۶۰۰۰ ریال:

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه به صورت زیرنویس

۱. علی بن موسی (علیه السلام) امام هشتم، ۱۵۳-۲۰۳ ق. خطبه توحیدی - نقد و تفسیر. ۲. خداشناسی. الف. علی بن موسی (علیه السلام).

امام هشتم، ۱۵۳-۲۰۳ ق. خطبه توحیدی. شرح. ب. عنوان. ج. عنوان: شرح خطبه توحیدی امام رضا (علیه السلام). د. عنوان: خطبه

توحیدی. شرح

۲۹۷/۹۵۷

۲۳ ش/ ۲/ ۴۷/ BP

نشر محیی

**بازتاب نور، شرح خطبه توحیدی امام رضا (علیه السلام)**

نویسنده: محمد شجاعی

نوبت چاپ: اول

تاریخ چاپ: زمستان ۸۸

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

انتشارات: نشر محیی (قم: چهارراه غفاری، کوچه نوربخش، کوچه رضوی، شماره

۱۴، تلفن ۶۶۲۷۷۳۶ - ۰۲۵۱)

چاپخانه: مؤسسه بوستان کتاب قم

قیمت: ۱۶۰۰ تومان

مراکز فروش کتاب:

۱- تهران: میدان شهرری، کوچه شهید قدمی (روشن)، شماره ۱۵۲، تلفن

۵۵۹۱۶۲۸۹ - ۰۲۱

۲- تهران: میدان شهرری، خیابان قم، خیابان شهید کاشانی (جنب کلانتری ۱۳۱)،

کوچه شهید برزگر - شماره ۱۵، تلفن ۵ - ۵۵۹۷۲۴۵۰ - ۰۲۱

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۲۰-۰۱-۹ ISBN 978-964-2720-01-9

## فهرست

|                                                    |    |
|----------------------------------------------------|----|
| مقدمه .....                                        | ۹  |
| هدف خلقت انسان .....                               | ۹  |
| فرق انسان با جماد، نبات و حیوان .....              | ۹  |
| عشق الهی جوهره اصلی انسان .....                    | ۱۰ |
| خداوند هادی حقیقی انسان به سوی کمال غایی او .....  | ۱۲ |
| جایگاه و معنای تسلیم دین شدن .....                 | ۱۲ |
| عبادت و عبودیت تنها وسیله رسیدن به کمال غایی ..... | ۱۲ |
| معرفت نقطه شروع عبادت .....                        | ۱۳ |
| آثار معرفت خداوند .....                            | ۱۴ |
| متن خطبه .....                                     | ۱۸ |
| آغاز بندگی خدا - فراز اول .....                    | ۲۰ |
| توحید پایه اصلی معرفت خداوند - فراز اول .....      | ۲۱ |
| نظام توحید مبتنی بر نفی صفات است - فراز دوم .....  | ۲۲ |
| صفت و موصوف مخلوق است - فراز دوم .....             | ۲۵ |
| موصوف نبودن خداوند - فراز دوم .....                | ۲۶ |
| سایر خصوصیات صفت و موصوف - فراز سوم .....          | ۲۷ |
| پنج روش ممنوع در معرفت خداوند - فراز چهارم .....   | ۲۹ |
| سه آفت در راه وصول به حق - فراز پنجم .....         | ۳۱ |

- تنزیه پروردگار از خصوصیات امکانی - فراز ششم ..... ۳۲
- سه سبب از اسباب معرفت الهی - فراز هفتم ..... ۳۴
- حجاب بودن خلق برای حق تعالی - فراز هشتم ..... ۳۵
- جهات مابینت حق با مخلوقات - فراز نهم ..... ۳۸
- اسم، فعل، ذات، کنه و مغایرت حق با مخلوق - فراز دهم ..... ۴۰
- نتایج وصف، اشتمال و اکتناه حق تعالی - فراز یازدهم ..... ۴۲
- شش سؤال غلط در مورد حق تعالی - فراز دوازدهم ..... ۴۳
- آثار غایت‌مند کردن حق تعالی - فراز سیزدهم ..... ۴۷
- تنزیه حق تعالی از تغییر و محدودیت - فراز چهاردهم ..... ۴۸
- هفت صفت از صفات ذاتی و فعلی حق تعالی - فراز پانزدهم ..... ۴۹
- نه صفت دیگر از صفات ذاتی و فعلی حق تعالی - فراز شانزدهم ..... ۵۳
- تنزیه حق تعالی از زمان، مکان، سستی، محدودیت صفات و ادوات - فراز هفدهم ..... ۵۷
- ازلیت حق - فراز هجدهم ..... ۵۹
- شناخت حق از راه شناخت صفات مخلوقات - فراز نوزدهم ..... ۶۰
- معجزه تضاد راه مهمی برای شناخت حق تعالی - فراز بیستم ..... ۶۲
- تفریق و تألیف در موجودات و نتایج آن‌ها - فراز بیست و یکم ..... ۶۵
- چهار نمونه از اختلاف بین موجودات و نتایج آنها - فراز بیست و دوم ..... ۶۷
- وابسته نبودن صفات الهی به وجود مخلوقات - فراز بیست و سوم ..... ۷۰

- هشت مورد از محدودیت‌هایی که در مورد حق تعالی فرض ندارد - فراز بیست و چهارم ..... ۷۳
- شش مورد دیگر از محدودیت‌هایی که در مورد حق تعالی فرض ندارد - فراز بیست و پنجم ..... ۷۷
- هشت اثر از آثار مثبت و منفی اشیاء در شناخت حق تعالی - فراز بیست و ششم ..... ۷۹
- نقش عقل و اقرار زبانی در تثبیت ایمان - فراز بیست و هفتم ..... ۸۳
- معرفت، اخلاص و آفت اخلاص - فراز بیست و هشتم ..... ۸۴
- ضابطه کلی در نفی تشبیه خالق به مخلوق - فراز بیست و نهم ..... ۸۶
- دلایل چهارگانه برای نفی حرکت و سکون در حق تعالی - فراز سی‌ام ..... ۸۸
- آثار شش‌گانه حرکت - فراز سی و یکم ..... ۹۰
- محذورات پذیرش حرکت و تنزیه خداوند از خصوصیات خلقی - فراز سی و دوم ..... ۹۲

## مقدمه

هدف از خلقت انسان و غایت او، معرفت خداوند -تبارک و تعالی- و تخلق به اخلاق الهی، شکوفایی اسماء و صفات حق در وجود انسان است. انسان با داشتن بدن، یک جماد است؛ با رشد، تغذیه، تولید مثل، احساس، زیبایی و لطافت، یک گیاه است.

با داشتن غرایزی مثل شهوت جنسی، گرایش به جنس مخالف، ازدواج، داشتن عواطف، تعهد، مسئولیت خانواده، کار، تفریح، همسر گزینی، زندگی اجتماعی و طی سلسله مراتب زندگی اجتماعی تا عالی-ترین مقامات آن، خدمت به خانواده، و هم‌نوعان، داشتن غضب و قوه دفاع از حریم خود، خانواده، هم‌نوعان و غیرهم‌نوعان و داشتن بعضی از صفات اخلاقی خوب مثل وفا، حیا، غیرت و امانتداری یک حیوان است و نه برتر؛ زیرا همه این کمالات در حیوانات نیز هست.

انسان از جهت داشتن عقل و قوه درک کلیات و قوانین حاکم بر نظام هستی یک فرشته است. آنچه موجب برتری انسان بر سایر موجودات است داشتن قوه‌ای بالاتر به نام فوق عقل یا فوق مجرد است. انسان با داشتن این قوه قابلیت تربیت پذیری نامحدود پیدا می‌کند. این قوه موجب می‌شود که انسان طالب کمالات آن هم به طور نامحدود باشد و در اثر همین طلب نامحدود بتواند آنها را جذب کند و وجود خود را

به‌طور نامحدود با کمالات نامحدود رشد دهد.

انسان عاشق قدرت بی‌نهایت، علم بی‌نهایت، حیات جاودانه و نامحدود، زیبایی مطلق و بی‌نهایت و در یک کلام عاشق و طالب کمال مطلق و بی‌نهایت است و جز با رسیدن به آن آرام نمی‌گیرد و به معنای حقیقی احساس خوشبختی نمی‌کند.

وجود نامحدودی که جامع همه کمالات آن هم به‌طور مطلق و بی‌نهایت است؛ فقط یک مصداق دارد و آن هم خداوند - تبارک و تعالی - است. آری بخش انسانی انسان که بی‌نهایت طلب است فقط یک معشوق دارد و آن هم «الله» - تبارک و تعالی - است. در همه انسان‌ها بدون استثنا چنین قوه و چنین بخشی وجود دارد که جز با رسیدن به بی‌نهایت و کمال مطلق به آرامش و خوشبختی نمی‌رسد. این‌که امام خمینی - سلام الله علیه - فرمود: «رئیس جمهور آمریکا هم عاشق خداوند است» دقیقاً ناظر به وجود همین بخش بی‌نهایت طلب است.

تمام تلاش‌ها، هیجان‌ها و برنامه ریزی‌های انسان برای کم کردن محدودیت‌های گوناگون و رسیدن به کمالات بالاتر و درنهایت کمال مطلق و نامحدود است. همه انسان‌ها از روی معرفت و یا ناخودآگاه برای رفع محدودیت‌های خود و وصول به کمالات و حیات نامحدود تلاش

می‌کنند. همه ما چه بدانیم که معشوق حقیقی و اصلی و کمال مطلق؟ خداوند -تبارک و تعالی- است و چه ندانیم در پی او هستیم.

سوال اساسی این است که برای رسیدن به کمال مطلق و سعادت حقیقی و جاودانه چه کسی می‌تواند ما را راهنمایی کند؟ آیا کسی جز حضرت محبوب تبارک و تعالی می‌تواند ما را در این راه عظیم راهنمایی کند؟

او خالق ما و خالق همه چیز است.<sup>۱</sup> مالک و مدبّر همه چیز است.<sup>۲</sup> همه علم نزد او<sup>۳</sup> و علم او محیط بر همه موجودات است.<sup>۴</sup> او ما را بهتر از خود ما می‌شناسد<sup>۵</sup> و بهتر از هر کس دیگر می‌داند که سعادت حقیقی ما در چیست و چگونه می‌توان به آن رسید. لذا دستورات و آیین او بهترین آیین‌هاست<sup>۶</sup> و هر آیینی غیر از آیین او، جاهلانه<sup>۷</sup> و غلط است و جز گمراهی نتیجه دیگری نخواهد

۱. «الله خالق کل شیء». سوره زمر، آیه ۶۲.

۲. «ربّ العالمین». سوره فاتحه، آیه ۲.

۳. «انما العلم عندالله». سوره احقاف، آیه ۲۳.

۴. «احاط بكل شیء علماً». سوره طلاق، آیه ۱۲.

۵. «ربکم أعلم بکم». سوره اسراء، آیه ۵۴.

۶. «و من أحسن من الله حکماً». سوره مائده، آیه ۵۰.

۷. «أفحکم الجاهلیة یبیغون». سوره مائده، آیه ۵۰.

داشت. <sup>۱</sup>تنها هدایت او هدایت حقیقی<sup>۲</sup> است و یگانه هادی ما اوست. پس عاقلانه‌ترین راه این است که خود را تسلیم او و آیین کامل و پاکش نماییم. این تسلیم‌شدن عین کمال و آزادی است. تسلیم‌شدنی است که منجر به رفع همه محدودیت‌ها، ضعف‌ها و حجاب‌ها خواهد شد. ما برای این که به گمشده حقیقی و همیشگی‌مان یعنی آزادی مطلق و کمال مطلق برسیم راهی جز تسلیم شدن در برابر دستورات حیات بخش و کمال آفرین کمال مطلق نداریم. این تسلیم شدن در زبان دین، اسلام<sup>۳</sup> و عبودیت نامیده شده است. تا جایی که خالق انسان و جهان، هدف خلقت جن و انس را عبودیت خویش معرفی می‌نماید: «جن و انس را خلق نکردم مگر برای عبادت من»<sup>۴</sup>.

عبادت خداوند و عبودیت او نیاز ضروری انسان برای رسیدن به غایت و هدف خلقت خویش است. بدون عبادت و بدون اطاعت از حق نمی‌توان مسیر کمال انسانی را طی کرد. عبادت، همنشینی<sup>۵</sup> و هم آغوشی با معشوق است و عبودیت، اطاعت و پیروی از راهنمایی‌های

۱. ﴿فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ﴾. سوره یونس، آیه ۳۲.

۲. ﴿قُلْ إِنْ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهَدَىٰ﴾. سوره بقره، آیه ۱۲۰.

۳. «الاسلام هو التسليم». غررالحکم، ج ۲، ص ۸۴.

۴. ﴿مَآخَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾. سوره ذاریات، آیه ۵۶.

۵. «الذكر مجالسة المحبوب؛ یاد خدا همنشینی با محبوب است». غررالحکم ج ۱، ص ۸۵.

معشوق برای رسیدن به اوست.

اما برای رسیدن به محبوب و کامل شدن، صرف دانستن این که او «اله و معشوق» ماست کافی نیست بلکه باید او را شناخت تا این عشق عمیق و قدرتمند شود و انسان از «دانستن» به «دارا» بودن برسد. بدون شناخت عمیق و حقیقی عشقی به وجود نمی آید و بدون عشق حرکت جدی و موثری انجام نخواهد شد. به همین دلیل است که امام رضا (علیه السلام) در اولین فراز خطبه توحیدی خود، عبادت حق تعالی را مبتنی بر معرفت خداوند و معرفت را نقطه آغاز بندگی او معرفی می فرماید: «اول عبادۀ الله معرفتہ<sup>۱</sup>؛ آغاز بندگی خداوند معرفت اوست».

بدون معرفت عبودیتی ممکن نیست و حرکتی به سوی کمال نهایی صورت نمی گیرد. معرفت محبوب غایی، ضروری ترین و مهم ترین نیاز معرفتی انسان است که بدون آن امکان حیات انسانی وجود نخواهد داشت.

امیر المؤمنین (علیه السلام) در این باره می فرماید: «معرفۀ الله سُبْحَانَهُ اَعْلٰی المَعَارِفِ<sup>۲</sup>؛ شناخت خدای سبحان، بالاترین شناخت هاست».

۱. خطبه توحید امام رضا (علیه السلام)

۲. غررالحکم جلد ۶، ص ۱۴۸.

## آثار معرفت الله

شناخت خداوند آثار و خیرات بیشمار دارد. هیچ خیر و برکت و هیچ کمالی نیست مگر این که در سایه معرفت خداوند - تبارک و تعالی - بدست می آید و هر شر و فساد از عدم شناخت یا ضعف شناخت او ناشی می شود. هرچند آثار شناخت خداوند بیشمار است ولی در اینجا باتوجه به محدودیت های موجود فقط دو روایت از فرمایشات معصومین علیهم السلام را درباره اهمیت و بعضی از آثار معرفت خداوند ذکر می کنیم:

امام صادق علیه السلام می فرماید: «اگر مردم می دانستند که در شناخت خدای عزوجل چه فضیلتی وجود دارد، به زرق و برق زندگی دنیا و نعمت های آن که خداوند دشمنان را از آنها بهره مند ساخته است چشم نمی دوختند و دنیای آنها در نظرشان کمتر از خاک زیر پایشان بود و از معرفت خدا متنعم می شدند و مانند کسی که در باغ های بهشت همراه دوستان خدا باشد، از آن لذت می بردند. بدرستی که شناخت خداوند عزوجل انس در هر وحشت، یار هر بی کس، نور هر تاریکی، قوت هر ضعفی و شفای هر بیماری است<sup>۱</sup>».

به دلیل وجود خیرات و برکات بی نظیر و بی پایان معرفت الله است که امیرالمؤمنین علیه السلام این گونه می فرماید: «مَا يَسْرُنِي لَوْ مِتُّ طِفْلاً وَادْخِلْتُ الْجَنَّةَ وَكَمْ أَكْبَرُ فَأَعْرِفَ رَبِّي عَزَّوَجَلَّ؛ مرا خشنود نمی کند که در کودکی می مردم و داخل بهشت می شدم و بزرگ نمی شدم تا پروردگارم عزوجل را بشناسم».

موسسه فرهنگی منتظران منجی علیه السلام در تابستان سال ۱۳۸۸ اقدام به برگزاری اولین اردوی توحیدی با محوریت خطبه توحیدی حضرت رضا علیه السلام نمود. در این دوره که به مدت یک هفته به طول انجامید، مباحث «اسماء الله» و «معرفت نفس» پیرامون فقرات این خطبه با عظمت طرح گردید. از آنجا که این اردو که در نوع خود بی نظیر بود و آثار و خیرات فراوانی در پی داشت و شرکت کنندگان و کسانی که قادر به شرکت در آن نبودند درخواست ادامه مباحث را داشتند، موسسه منتظران منجی علیه السلام بر آن شد تا در فروردین ماه سال ۱۳۸۹ به حول و قوه الهی دومین اردوی توحیدی را برگزار نماید. در این اردو ادامه خطبه حضرت رضا علیه السلام از فقره دهم به بعد تدریس خواهد شد. نیاز شرکت-

۱. میزان الحکمه، ج ۸، ص ۳۵۸۴.

۲- این خطبه شریف در کتاب های «عیون اخبار الرضا علیه السلام» ص ۱۴۹، «توحید صدوق» ص ۳۴ و چندین کتاب معتبر دیگر نقل شده است از جمله: الامالی للمفید، ص ۲۵۳؛ بحار الانوار، ج ۴، ص ۲۲۷.

کنندگان در این دوره به متن درسی موجب شد تا ترجمه و شرحی روان برای مخاطبین گرامی تهیه شود. زیرا ترجمه‌ها و شروح موجود سنگین و پیچیده بود به‌خصوص برای کسانی که به زبان عربی آشنایی نداشتند. این کتاب ترجمه ای روان با شرح مختصری از خطبه توحیدی مذکور است<sup>۱</sup> که علاقه‌مندان به شرح تفصیلی خطبه را به استماع مباحث ضبط شده دوره توحید که در اختیار موسسه منتظران منجی علیه السلام است، دعوت می‌کنیم. این کتاب به‌عنوان متن درسی دوره اول و دوم می‌باشد و شرح تفصیلی فقرات خطبه در جلسات حضوری بیان شده و خواهد شد.

والحمد لله

زمستان ۱۳۸۸

قم - محمد شجاعی

۱. در شرح و ترجمه این خطبه شریف از کتاب «رساله معرفه الله» مرجوم علامه مصطفوی رحمة-

الله تعالی علیه مدد جستہ ایم.